

Ганна Дейна

НАПІВРОЗКРИТА ТАЇНА ДОРІГ

Чи доводилося вам їздити раннього літа дорогами Гадяччини, міряти своїм поглядом розлоге крило степу? Де високий небозвід кидає іскристе саяво на веселу землю. І Панас Мирний дивувався: йому здавалось, що їхав він не по битій дорозі, а якимось невідомим краєм леготу краси. То був бірківський шлях через Сватки.

У Сватках з одного широкого споришевого двору, що на осонні, вийшло дівча по воду.

Кому ж воно воду носить?

Чому босе ходить? – поцікавився письменник.

І був вражений небаченою дівочою красою: «Озирнулась, глянула на його веселими очима, усміхнулась свіжим, молодим личком. Очі оксамитові, чорні, – здається, сам огонь говорив ними... Дві чорні брови, мов дві чорні п'явки, повпивалися над очима, злегенька прикритими довгими густими віями». То була Галя Бочківна, яка літературним образом рельєфно відгукнеться в Панаса Мирного на сторінках його роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

На тому місці, де Панас Мирний зустрівся півтора століття тому з Галею Бочківною, сьогодні, можливо, теж проліг безмежний шлях. І до цього часу таке ж споришеве подвір'я, що під вечір сивіє від сутінків. Це ж, певно, і тоді так було? Та реальність, що живила його письменницький геній, схилила на роздуми про чари життя.

А донька Сильвестра Марковича Бочка ще не так давно показувала давню селянську будівлю з рубленою прибудовою-«хижкою», що в одному зв'язку з хатою. Та будівля не відразу кидається у вічі, иначе багато скаже подорожньому. Від тієї жінки можна було почути легенду їхньої родини про вродливу пращурку, яка вийшла колись із цієї хати, щоб зачарува-

ти вродою проїжджого письменника. Можливо, відгомін напівреальних подорожніх історій давніх часів потрібно шукати документально глибше в книзі Миколи Сиваченка «Історія

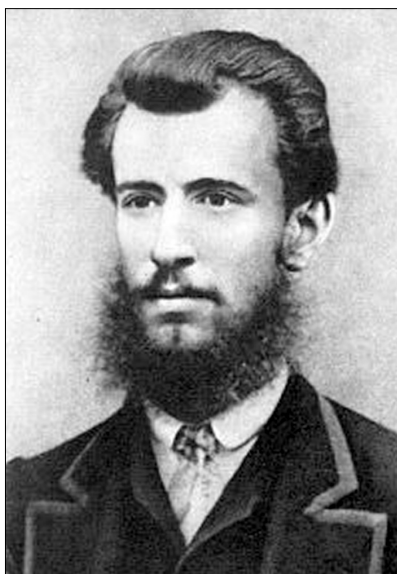
створення роману „Хіба ревуть воли, як ясла повні?“? А дехто з нащадків сватківських Бочків ще й сьогодні носить у собі слід тієї вроди, що природно поєднана українською довершеністю класично витончених обрисів лиця. Недарма старожили цього краю вважають, що саме в Сватках були найкрасивіші дівчата в окрузі. То вже сватів тих плывло сюди широкою лавою!

А біля Покровської церкви в Крутьках знаходиться цегляна усипальниця, яка має вигляд простої каплиці і зовнішньою формою підкреслює строге стильове планування. Втім, давайте прочитаємо меморіальний текст, який зберіг для нас час:

«Здесь покоится прах надвального советника и кавалера Василия Степановича Войны. Родился 1803 года 23 августа. Скончался 1861 года февраля 23 дня».

А тепер зробимо екскурс у минуле. Десять років сто шістдесят тому між найвпливовішими та найсильнішими дворянськими родами в Гадяцькому повіті – Войни і Масюкова – велась постійна боротьба за виборні посади предводителя дворянства, суддів, засідателів тощо. У другій половині 1850-х років перемога цілком була на боці Войни Василя Степановича.

Хід земських виборів у повіті привертає увагу молодого помічника бухгалтера Гадяцького скарбництва Панаса Рудченка. І все це він закарбовує у своїй пам'яті, що згодом прислужить матеріалом для створення роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». У згаданому романі магнат повіту Война виведений в образі Василя Семеновича Польського. Ось картина його владарювання: «Заверховодили пани Польські

Панас Мирний
(13.05.1849–28.01.1920)

у Гетьманському (читай Гадячі. – Г. Д.), як у себе на царстві. Василь Семенович – царьок, його родичі – царські слуги; а цілий повіт з музикантами – піддані». Отже, для створення літературного типу – образу Василя Войни, який жив у Крутьках, Панас Мирний використав тло знайомих автору суспільно-громадських реалій повіту, прозоро перейменувавши його на Василя Польського. Некропольне засвідчення про місце поховання В. С. Войни на цвинтарі Покровської церкви ще раз підтверджує, що рід панів Войн колись проживав саме тут, маючи у своєму володінні значний обшир крутьківських земель.

* * *

У Грунь лягає сполох теплому грому. Останній штрих дощу заломлює зелені підкови латаття, гойдає хвилі мрій аж до далеких лілій, де шорсткі очереги падають у воду синім слідом. Свіжо дихають зволожені береги. А зовсім поруч уже грає день на високострунних соснах провітлену мелодію літа. Ось нетривка струна ближньої сосни забриніла тихомрійним тоном та й розсипалась по мокрій корі золотим метеоритним слідом. Це ріка дитинства Петра Одарченка – вченого-літературознавця, дійсного члена УВАН, професора з Вашингтона, що входив до об'єднання українських письменників в еміграції. Він любив Максимівку.

У Максимівці край шляху біліє елегією класичного фасаду маєтковий будинок Кривошея. Нетривкі тіні ріжуть на стіні строгий контур – силует будівничого з давніх днів, що змурував мистецькою рукою зразок довічного єднання величі та простоти. Але ніхто з нащадків наймудріших того імення прочитати не може. Ось так і стоїть цей будинок ритмом колон на чатах доріг, звернений чолом у прийдешній світ. А в кінці вулиці гомонить древнім ладом міцнокорий прадуб віком до 400 років як справжня пам'ятка природи, що дозволить без жодної фальшивої ноти доторкнутися до тайни віків. Налетить вітер – але йому байдуже. Дуб навіть не схитнеться. Закоханий у волю, думає свою столітню українську думу. Першодерево цього краю, що зі своєї вершини споглядає на всю округу. Тут його місце на вічні віки. Це аналогія в природі до постаті сторічного професора українознавства Петра Одарченка, який родом із цього краю, бо від Максимівки вже ру-

кою подати до Римарівки, яка дала йому такий великий талант.

Іноді говорять: «Щоб до глибини зрозуміти світ людини, треба побувати на її батьківщині». А римарівські стежки пам'яті ще можуть дещо розповісти про родину Одарченків.

Садиба, де колись мешкали Одарченки, живе життям інших людей, хоч і має свою пам'ять. Кажуть, що тут росли розкішні груші. А ще жила високорелігійна і високоморальна селянка, яка мала мистецький хист до української вишивки, зокрема «вирізування». Знала старовинні пісні. Одну з її пісень баладного циклу використав у своїй фольклорній розвідці чоловік Лесі Українки Климент Квітка, який подав при цьому паспортизацію: «Оксана Одарченко. с. Римарівка». Ця жінка й подарувала життя майбутньому вченому в один із серпневих днів 1903 року.

А скільки він проміряв той шлях від Римарівки до Гадяча і в дощові весни, і в сльоту осінніх ранків, навчаючись у земській гімназії. І далеко за північ жевріло світло в батьківській хаті, а його грів «Сонячний промінь» Бориса Грінченка.

Почалася доба крутого зламу подій – бурхливі революційні зміни 1917 року. А в молодого Одарченка вже тоді визривала ідея самовизначення української нації. Ось у Римарівці хвилею радості прокотилася маніфестація. Несли портрет Шевченка, співали «Заповіт». Там був і його плакат: намальований жовто-блакитний прапор із написом «Хай живе

Вільна Україна!». Багато могла розповісти нам і дорога до хутора Мельниково-Кулебіне, що на відстані трьох кілометрів від Римарівки. З молодими надіями в грудях він ніс завзяття сімнадцятилітнього народного вчителя до хутірської школи. Тут він ходив із рукописним зшитком «Пісні Гадяцького повіту», де все таке рідне і миле його серцю.

*Тая кобза із васильків,
А струни із руги.
Як заграє в Кулебівці,
До Мельника чути.*

Ці кращі місцеві зразки фольклорних записів, зібрані від своїх рідних та сусідів, відбиралися для шкільного журналу «Перші проліски».

Батьківське подвір'я пам'ятає багато. Пам'ятає, як потім веселий буйночубий син приїжджав на літні вакації з Ніжинського ІНО

*Петро Одарченко
(20.08.1903–12.03.2006)*

і по-товариському вчив сусідських хлопчаків премудростей рибальської справи.

А в жовтні 1929 року над цим подвір'ям зішлись дні важкими колами. Плакали груші вологим осіннім смутком і безлисто тремтіли за його долю. На П. В. Одарченка була порушена кримінальна справа Ніжинським окружним відділом ДПУ. Що ставили у вину цьому молодому й перспективному науковцеві? Те, що він не зрікся своїх твердих національних переконань. Те, що зберіг у собі незнищений ген національного самовизначення. Те, що був «надійним українцем». І настане 20 серпня 1943 року. Мати востаннє попрощається зі своїм дорогим сином та й проведе його в далеку дорогу емігранта рушником з українським узором і твердим заповітом – щоб не зламав у собі людську гідність.

А в Римарівці ще довго при дорозі стояла старенька комора Одарченків, з-під долоні похиленого даху дивилась у світ. Її проймав холод, опадала підбивка стелі. Вона ж стояла достовірним свідком минулих днів. То нам в обличчя німим докором дивилась сама історія... Воістину правдиві слова: «Щоб до глибини зрозуміти світ людини, треба побувати на її батьківщині».

Як їхати з Римарівки до Гадяча, то треба переїжджати через Красну Луку, колись велике волосне село на річці Грунь.

Тут лишив свої стежки і зустрічі юний Михайло Драгоманов у маєтку Ф. Данилевської, де з її бібліотеки зачитувався книгами французьких романістів. Тут жив одного віку з ним Коля Шульженко, товариш його шкільних років, якому Драгоманов завдяки власним здібностям і широкій обізнаності в книжній науці надавав допомогу в освіті. Олена Пчілка пригадувала: «Ми, діти, залюбки їздили в Красну Луку, як нас туди брали, там була така простора оселя, таке дозвілля, як і дома, такий великий садок з усякою садовою та ягідьми». В цих краях вона записала подорожню легенду, що під талановитим пером авторки засяяла барвистою, жвавою розповіддю в автобіографічному нарисі «Золоті дні золотого дитячого віку».

Навіть точно вказує те місце, пов'язане з легендою про скарб червінців: «Те провалля дійсно є по дорозі з Гадячого до села Красної Луки: цілий шматок поля, край дороги, геть завалився, тільки посередині стремить один шпикник, неначе стовп».

* * *

У пригорщах долини під Гадячем лежать заколихані вітрами Хитці – колишній маєток графа Гудовича. Це прізвище назване Іваном Біликом у статті «Из Гадяча» серед вельможних панів повіту «из большей части великопоместной аристократии». Колись тут у старій скрині Гендрика історик Микола Бакай відкрив

уцілілі залишки гетьманського архіву Кирила Розумовського, серед яких пощастило вціліти п'ятьом історичним фоліантам обсягом у 500 і більше сторінок кожен. Хоч усі томи й були без титульних аркушів, із змісту можна з певністю визначити, що то рукописні частини Румянцевського опису України 1705–1769 рр., які з додатком копій царських грамот та указів стали рідкісними документами тієї далекої пори. Й оживали часу давнього скрижали: «Оный двор отборный от казака здешнего Чалого, определенный войтом Цепковским Филем...». Як у пам'яті зберегти слід повноголосся цього краю? Як нам сьогодні проникнути через віки

Олена Пчілка
(13.07.1849–04.10.1930)

й зрозуміти, «откуда – есть пошли письменна земли гадячской и словес наших?»...

Згадувала у своїх листах Хитці й Олена Пчілка, звертаючись до матері Є. І. Драгоманової: «Я имею к Вам просьбу: пришлите нам один куст розы, может быть, Пидварчане достанут в Хитцах... Здесь нет такого сорта: есть лучшие, разные чайные розы, но таких нет».

Чи не пересох корінь тієї троянди від пересилки в Колодяжне? Чи дала хитцівська квітка на далекому вологому ґрунті барву жаданого цвіту? Про те листи не говорять. Та лишився спогад для Олени Пчілки з гадяцької землі.

*В Хитцях цвіла троянда, мов Кармен, –
Стояв вечірній присмак матіоли.*

